

Joanna Madalińska-Michalak

ORCID: 0000-0001-9980-6597

Uniwersytet Warszawski

Nauczanie zdalne i edukacja nauczyciela – wyzwania

Distance teaching and learning and teacher education – challenges

Wstęp

Wybuch pandemii COVID-19 zakłócił naukę uczniów na całym świecie. Zamknięcie szkół postawiło nauczycieli wobec szeregu wyzwań, by zapewnić kontynuację nauki dla 1,5 miliarda uczniów. By sprostać temu zadaniu, nauczyciele musieli szybko przejść od zwykłego sposobu nauczania w klasach do nauczania na odległość. W sytuacjach, w których było to trudne lub niemożliwe, zmuszeni byli znaleźć niekonwencjonalne sposoby dotarcia do uczniów zamieszkujących obszary zaniedbane społecznie, dzieci marginalizowanych, pochodzących z rodzin, w których nie przywiązuje się należytej wagi do edukacji ich dzieci. Pandemia COVID-19 stworzyła bezprecedensowe wyzwania dla edukacji, które powodują głębokie zmiany w sposobie myślenia o szkole, nauczycielu, pracy i edukacji nauczyciela.

Prezentowane w niniejszym artykule wyniki badań zostały uzyskane w ramach projektu „Teacher Innovative Work and Learning in Poland”, realizowanego w latach 2020–2021 przez badaczy z Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Maltańskiego. W projekcie dąży się do wzbogacenia wiedzy pedagogicznej na temat innowacji w szkołach, innowacyjności i uczenia się nauczycieli oraz zwraca się uwagę na przygotowanie nauczycieli do edukacji na odległość w czasach pandemii COVID-19 i koncentruje potrzebach nauczycieli w tym zakresie. Jednym

z celów badania były również identyfikacja i opisanie wyzwań nauczania na odległość oraz szeroko rozumianej edukacji nauczycieli. Problematyka ta ukazana jest z perspektywy samych nauczycieli.

Zamknięcie szkół – skala problemu

Zamknięcie szkół i przejście na nauczanie zdalne dotknęło ponad 90% uczniów na świecie. Jeszcze przed pandemią 258 milionów dzieci i młodzieży w wieku szkolnym nie uczęszczało do szkoły (UIS, 2019), a 175 milionów dzieci w wieku przedszkolnym nie brało udziału w wychowaniu w placówkach dla nich przeznaczonych (UNICEF, 2019). W skali globalnej jedno na dwoje dzieci w wieku przedszkolnym, jedno na dwanaścioro dzieci w wieku szkolnym na poziomie szkoły podstawowej i jedno na sześcioro dzieci w wieku szkolnym na poziomie szkoły średniej nie realizowały obowiązku szkolnego (UNESCO, 2020; UNICEF, 2019).

The International Teachers Task Force (ITTF) szacuje, że na całym świecie zamknięcie szkół z powodu pandemii w 165 krajach dotknęło około 63 miliony nauczycieli szkół podstawowych i średnich (ITTF, 2020). W Polsce decyzja o zamknięciu przedszkoli, szkół i uczelni wyższych została podjęta 11 marca 2020 roku i następnie przedłużona do 24 maja 2020 roku. Zamknięcie szkół dotknęło szacunkowo około 1 392,9 tysięcy dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (GUS, 2019a, s. 31) oraz 4,9 miliona dzieci, młodzieży i dorosłych we wszystkich typach szkół: podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych, co stanowiło 12,8% ludności kraju (GUS, 2019a, s. 28), i ponad 512,4 tysięcy nauczycieli (w przeliczeniu na pełne etaty) we wszystkich typach szkół i placówek wychowania przedszkolnego (GUS, 2019a, s. 64). Zamknięcie uczelni wyższych dotknęło około 1 230,3 tysięcy studentów oraz 93,138 tysięcy nauczycieli akademickich (GUS, 2019b, s. 1–2).

Z dniem 1 września 2020 roku polscy uczniowie rozpoczęli naukę w szkołach. Jednak ze względu na szybki wzrost zakażeń związanych z pandemią COVID-19 decyzją Ministra Edukacji i Nauki od 24 października do 8 listopada 2020 roku na obszarze kraju ograniczono funkcjonowanie publicznych i niepublicznych szkół oraz placówek oświatowo-wychowawczych (zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, Dz.U. z dnia 23 października 2020, poz. 1870). Od 24 października 2020 roku

ponownie zatem objęto edukacją zdalną uczniów klas IV–VIII szkół podstawowych i wszystkich klas szkół ponadpodstawowych, a także słuchaczy placówek kształcenia ustawicznego oraz centrów kształcenia zawodowego. Łącznie to, jak podaje ministerstwo, ok. 3,8 miliona osób. W Rozporządzeniu wskazano, że indywidualne nauczanie można prowadzić bez bezpośredniego kontaktu uczeń–nauczyciel, lekcja zdalna może trwać od 30 do 60 minut, a nauczyciel może zmodyfikować tygodniowy rozkład zajęć. To nowe rozwiązania prawne wprowadzone na rok szkolny 2020/21 i mają one niejako z założenia być pomocne w organizowaniu kształcenia w czasie pandemii.

Metoda i organizacja badań

Badania prowadzone w ramach projektu „Teacher Innovative Work and Learning in Poland” miały charakter badań sondażowych i były to badania przekrojowe (Cohen, Manion, Morrison, 2007, s. 206). Zostały przeprowadzone za pomocą autorskiej ankiety internetowej wśród polskich nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Składała się ona zarówno z pytań zamkniętych, jak i otwartych, które dotyczyły między innymi przygotowania nauczycieli do nauczania zdalnego, wprowadzania zmian w szkołach, wdrażania nowych usług edukacyjnych, procesów, metod pracy, nowych form organizacyjnych w szkołach i zachowań nauczycieli oraz warunków ich pracy, możliwości wdrażania rozwiązań innowacyjnych, uczenia się i rozwoju, zwłaszcza w pierwszych miesiącach pandemii COVID-19, oraz wyzwań, z jakimi nauczyciele mierzą się podczas pracy zdalnej.

Ankieta internetowa była dobrowolna, anonimowa, a jej wypełnienie miało zająć uczestnikom badań około 15–20 minut. W badaniu uwzględniono nauczycieli posiadających kwalifikacje do nauczania w szkołach podstawowych i średnich w Polsce. Przeprowadzono je w maju i czerwcu 2020 roku, a zatem w czasie, gdy szkoły musiały reagować na kryzys COVID-19 i organizować edukację w formie kształcenia na odległość. Zebrane dane zostały poddane analizie ilościowej i jakościowej. W tej pierwszej zastosowano podejście analizy tematycznej w celu zidentyfikowania, przeanalizowania i przedstawienia wątków tematycznych, które wyłaniały się w jej toku w sposób „oddolny”, indukcyjny (Creswell, 2007, s. 183).

Badanie zostało przeprowadzone we współpracy z Instytutem Badań w Oświacie. Instytut rozesłał e-maile do dyrektorów szkół podstawowych i ponadpodstawowych w Polsce z linkiem do zaproszenia do wzięcia udziału w badaniach przez nauczycieli, zgody na udział w badaniach i ankiety online dla nauczycieli.

Dyrektorzy zostali poproszeni o wysłanie zaproszenia do badań wraz z linkiem do ankiety wszystkim nauczycielom w swoich szkołach. Zaproszenie zawierało informacje o autorach badań, pełny opis celu badania i treści kwestionariusza, podkreślono w nim także dobrowolny charakter badania oraz skierowano prośbę o wyrażenie świadomej zgody na udział. Spośród 765 zaproszonych ankietę wypełniło 126 osób. Ogólny wskaźnik zwrotu ankiet wynosił zatem 17%.

Plan projektu badawczego został zweryfikowany pod kątem zgodności z wytycznymi etycznymi i zatwierdzony przez Komisję Etyki ds. Badań Naukowych Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego.

Charakterystyka osób badanych

W grupie badanych osób znalazło się 111 kobiet (88%) i 15 mężczyzn (12%), co odzwierciedla strukturę nauczycieli w Polsce, biorąc pod uwagę ich płeć. Jeśli chodzi o wiek badanych, większość z nich miała od 45 do 54 lat (40%) oraz od 35 do 44 lat (29%). Najmniej liczną grupę stanowili uczestnicy w wieku poniżej 34. roku życia (10%). Pozostałe 20% to osoby w wieku powyżej 55 lat. Większość badanych pracowała w szkołach podstawowych (72%), a około ¼ (23%) była zatrudniona w różnych typach szkół średnich, w tym w liceach ogólnokształcących lub średnich szkołach zawodowych. Dominującą grupę stanowili nauczyciele z wykształceniem magisterskim – 97% (kraj: 90,8% nauczycieli z wykształceniem magisterskim), dalej nauczyciele z wykształceniem na poziomie licencjackim – 2% (kraj: 3,2%), nie odnotowano znaczącej liczby nauczycieli z doktoratem (kraj: 1,4%). Przebadana próba respondentów niewiele zatem różni się od przeciętnego rozkładu wykształcenia nauczycieli w Polsce, o czym świadczą dane znajdujące się w Systemie Informacji Oświatowej MEN (na dzień 30 września 2019 roku). Można przyjąć więc, że reprezentatywność grupy badanych była poprawna.

Jeśli chodzi o stosunek uczestników badań do pracy, zdecydowana większość z nich wskazała, że jest z niej bardzo zadowolona (54%) lub nieco zadowolona (33%). Niewielka liczba (6%), znacznie mniejsza niż w innych branżach lub zawodach, wskazała, że jest niezadowolona lub bardzo niezadowolona. Natomiast, prawdopodobnie ze względu na obecną sytuację pandemiczną, mniej więcej co szósty uczestnik (17%) wskazał, że obawia się utraty pracy w ciągu następnego roku.

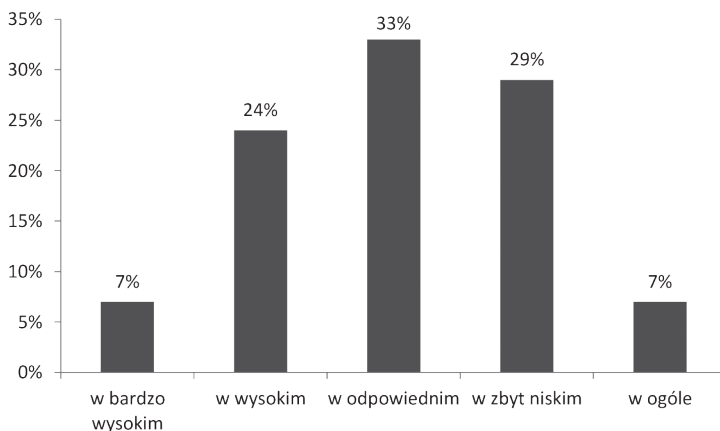
Wyniki badań

Edukacja zdalna – przygotowanie nauczycieli, możliwości i narzędzia

Uzyskane wyniki badań pokazują, że prawie $\frac{1}{3}$ uczestników (31%) wskazała, że czuje się dobrze (24%) lub bardzo dobrze (7%) przygotowana do pracy w zakresie edukacji zdalnej. Podobny odsetek badanych nauczycieli (33%) uznał, że jest odpowiednio przygotowany. 29% badanych przyznało, że uważa, iż są przygotowani do tej formy kształcenia w stopniu za niskim, a 7%, że w ogóle nie są przygotowani do nauczania zdalnego. Tak więc więcej niż $\frac{1}{3}$ nauczycieli wchodziło w proces nauczania zdalnego uczniów, mając pełną świadomość, że nie są do tego przygotowani (wykres 1). Dla tej grupy nauczycieli było to zupełnie nowe zadanie, gdyż dotychczas nie zetknęli się oni z nauczaniem zdalnym.

Wyłaniające się z badań optymistyczne wypowiedzi $\frac{2}{3}$ nauczycieli co do ich stopnia przygotowania do pracy z uczniami w trybie zdalnym miały swoje oparcie we wcześniejszym doświadczeniu w tego rodzaju pracy (12%), w szkoleniach dotyczących nauczania zdalnego (88%) i w samokształceniu, które podejmowali w wielu obszarach, uzupełniając tym samym niektóre swoje edukacyjne luki i zwiększając potrzebne im do edukacji zdalnej kompetencje.

Wykres 1. Przygotowanie nauczycieli do edukacji zdalnej – rozkład odpowiedzi

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie: „Czy Pani/Pan posiada w wystarczającym stopniu techniczne możliwości w zakresie edukacji zdalnej (sprzęt, dostęp do internetu)?”, $\frac{4}{5}$ respondentów odpowiedziało, że tak (81%) (zob. tabela 1). Uwagę zwraca jednak ta $\frac{1}{5}$ nauczycieli, która otwarcie odpowiedziała, że nie. Tak więc co piąty nauczyciel nie miał żadnych możliwości technicznych, aby prowadzić zajęcia zdalne. Pytanie, czy je prowadził, a jeśli jak, to jakimi metodami i w jakim zakresie?

Tabela 1. Edukacja zdalna – możliwości techniczne

	Liczba odpowiedzi	Procent
tak	102	81
nie	24	19
łącznie	126	100

Źródło: Opracowanie własne

Odpowiedzi na kolejne pytanie w jeszcze większym stopniu zastanawiają, a nawet niepokoją. Jeśli chodzi o bazę metodyczną, na pytanie: „Czy Pani/Pan posiadał w wystarczającym stopniu narzędzia pracy w zakresie edukacji zdalnej związane z...”, twierdząco odpowiedziało 66% badanych. 59% stwierdziło, że ma wystarczającym stopniu materiały potrzebne do lekcji, 58% posiada scenariusze lekcji, zaś 75% w wystarczającym stopniu miało dostęp do podręczników (tabela 2).

Tabela 2. Narzędzia pracy w zakresie edukacji zdalnej (odpowiedzi twierdzące)

	Liczba odpowiedzi	Procent
baza metodyczna	82	66
materiały potrzebne do pracy na lekcjach	73	59
scenariusze lekcji	71	58
podręczniki	92	75

Źródło: Opracowanie własne

Jednocześnie należy podkreślić, że w grupie $\frac{4}{5}$ badanych nauczycieli, którzy uznali, że w wystarczającym stopniu posiadali narzędzia do edukacji zdalnej, byli nauczyciele, którzy dzięki swojej kreatywności wypełniali luki i braki perspektywicznego widzenia realizacji programów przez decydentów (polityków oświatowych). Według tych nauczycieli „rynek w tym zakresie nie oferuje prawie nic”. Wszystko więc, co większość nauczycieli uznało za spełniające ich oczekiwania/

potrzeby, to powszechnie dostępne podręczniki, nieuwzględniające wymogów pracy zdalnej, ale odpowiednio zaadoptowane przez samych nauczycieli do nowych wyzwań. W tym miejscu pojawia się pytanie o to, co zrobiło państwo, by zebrać te samoistne i arcyciekawe prace setek nauczycieli, choćby po to, by je opracować i upowszechnić na kolejne lata szkolne. Należałoby więc, przeprowadzając badanie pogłębiające, poprosić respondentów o wymienienie w ich szkołach i domach przykładów „bazy metodycznej” pomocnej w nauczaniu zdalnym, a także o wskazanie konkretnych materiałów, scenariuszy czy podręczników.

Co prawda sformułowanie pytania nie upoważnia nas do przyjęcia, że wielkości dopełniające wyniki do 100% były przeczące, ale myślę, że możemy ostrożnie założyć, że 34% badanych nie mogło z czystym sumieniem powiedzieć, że baza metodyczna była satysfakcjonująca, 41% nie znalazło w pobliżu odpowiednich materiałów potrzebnych do pracy z uczniami, 42% miało podobne doświadczenia ze scenariuszami lekcji, a 25% – z odpowiednimi podręcznikami. Takie spojrzenie na odpowiedzi respondentów dowodzi, że ciepły obraz zbudowany kategorią większości w szkole się nie sprawdza. Ekstrapolując, można przyjąć bowiem, że za każdą z tych wielkości kryją się dziesiątki, a może setki tysięcy uczniów, których nauczyciele musieli „kombinować”, gdyż nie mieli w zasięgu ręki niezbędnych materiałów. I to powinno zastanowić polityków i innych decydentów.

Edukacja zdalna – wsparcie nauczycieli

Praca nauczyciela jest bardzo złożona i wymaga odpowiedniego wsparcia, co uwidoczniło się szczególnie w czasie panującej pandemii COVID-19. Większość, bo około 2/3 (67%) badanych nauczycieli, wskazała, że często lub bardzo często uzyskuje wsparcie we wprowadzaniu nowych, innowacyjnych pomysłów w nauczaniu. Niemniej jednak pozostała grupa nauczycieli (33%) uzyskiwała to wsparcie czasami, dość rzadko lub w ogóle go nie uzyskiwała.

Na pytanie: „Na ile uzyskuje Pani/ Pan wsparcie ze strony dyrektora szkoły w realizacji nauczania online?”, mniej więcej co czwarty nauczyciel odpowiedział, że doświadczył tego wsparcia w stopniu bardzo wysokim (27%), w stopniu wysokim (27%) oraz w stopniu odpowiednim (26%). Aż co piąty nauczyciel (19% badanych) nie był zadowolony ze stopnia, w jakim dyrektor wywiązywał się ze swoich obowiązków w tym aspekcie. Ta smutna laurka winna stać się impulsem do rzetelnych przemyśleń przez samych dyrektorów, ale i przez ośrodki ich doskonalenia.

Tabela 3. Edukacja zdalna – wsparcie nauczyciela ze strony dyrektora szkoły

	Liczba odpowiedzi
w bardzo wysokim	34
w wysokim	34
w odpowiednim	33
w zbyt niskim	16
w ogóle	9
łącznie	126

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowanie lepiej było oceniane wsparcie w ramach samopomocy koleżeńskiej. Na pytanie: „Na ile uzyskuje Pani/ Pan wsparcie ze strony swoich koleżanek i kolegów z pracy w realizacji nauczania online?”, odpowiedzi zadowolających było aż 85% (w bardzo wysokim stopniu – 19% badanych, w wysokim – 32% i w odpowiednim – 35%). Tylko 9% respondentów stwierdziło, że wsparcie koleżeńskie otrzymywali w stopniu za niskim, a 6%, że nie było go w ogóle. Te 15% badanych także winno niepokoić, bo znów, posługując się przywołaną wyżej ekstrapolacją, należy stwierdzić, że uczniowie co siódmego nauczyciela nie mogli oczekiwać, że w trudnych sytuacjach mogli liczyć na wsparcie środowiska, czyli umownego pokoju nauczycielskiego (tabela 4).

Tabela 4. Edukacja zdalna – wsparcie ze strony koleżanek i kolegów z pracy

	Liczba odpowiedzi
w bardzo wysokim	23
w wysokim	40
w odpowiednim	43
w zbyt niskim	12
w ogóle	8
łącznie	126

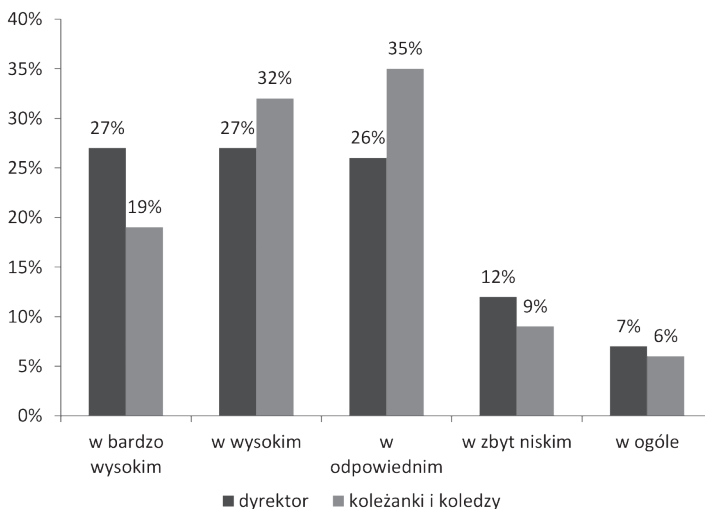
Źródło: Opracowanie własne

Porównanie odpowiedzi na pytanie o wsparcie ze strony dyrektora szkoły oraz ze strony koleżanek i kolegów z pokoju nauczycielskiego wyraziście ilustruje wykres 2. Opinie badanych na temat wsparcia dyrektora były skrajne: od oceny entuzjastycznej (w stopniu bardzo wysokim) po spojrzenie pesymistyczne

(w stopniu zbyt niskim lub żadnym). Natomiast oceny wsparcia koleżanek i kolegów były pozytywne, acz bardziej powściągliwe – stopień pomocy określono jako wysoki lub odpowiedni.

Wykres 2. Edukacja zdalna – wsparcie nauczyciela ze strony dyrektora szkoły oraz koleżanek i kolegów. Rozkład odpowiedzi

Źródło: opracowanie własne

Edukacja zdalna – wyzwania w zakresie nauczania

Zdaniem ponad 1/3 respondentów (35%) największym wyzwaniem w obszarze nauczania online było przekazanie uczniom trudnych treści. Sięgali oni zapewne do dostępnych im technik edukacyjnych, stosowanych dotąd jednak w odmiennych warunkach. Potwierdza to intuicyjne sygnały pojawiające się także wcześniej, że okres mijających wakacji należało wykorzystać na zorganizowanie powszechnych i przystępnych kursów nowych metod nauczania. Problemem zapewne był jednak fakt, że potencjalni edukatorzy i trenerzy również nie mieli i nie mają żadnej wiedzy na temat nauczania zdalnego, nie mówiąc o doświadczeniu w tym obszarze. Trudno się temu dziwić, ale niełatwo też przejść do porządku nad tak lekceważącym i nieuwzględniającym realiów otaczającej rzeczywistości stosunkiem do tego poważnego problemu edukacyjnego. Środowisko szkolne zna wiele metod rozpoznania samoistnych innowacji, zaadaptowania ich dla potrzeb

tw. ogółu i wreszcie udostępnienia ich szerszemu gronu. Cały ten proces ma przede wszystkim oczyścić „nowości” z niedomagań, grzechu czasem naiwnego optymizmu i osadzenia ich w sprawdzonej dotąd metodyce pracy. Czegoś takiego nie dokonano w ostatnich miesiącach i nie jest to dobry prognostyk na przyszłość.

Tabela 5. Edukacja zdalna – wyzwania związane z dydaktyką

	Liczba odpowiedzi	Procent
zainteresowanie uczniów zajęciami	17	13
atrakcyjność zajęć	21	16
dostępne przekazanie trudnych treści uczniom	44	35
motywowanie uczniów do udziału w zajęciach	16	13
motywowanie uczniów do wysiłku podczas zajęć	19	15
stworzenie płaszczyzny do wymiany poglądów	4	3
inne, jakie?	5	4
łącznie	126	100

Źródło: Opracowanie własne

Wyniki pokazują, że dla badanych nauczycieli swoistym wyzwaniem było prowadzenie zajęć w atrakcyjnej formie (16%), motywowanie uczniów do wysiłku podczas zajęć (15%), co wiąże się z tworzeniem atmosfery zainteresowania uczniów samymi zajęciami i motywowaniem ich do udziału w zajęciach online (po 13%). Respondenci na ogół nie mieli natomiast problemów z tworzeniem płaszczyzny do wymiany poglądów (takie trudności zadeklarowało 3% badanych).

Tabela 6. Edukacja zdalna – wyzwania związane z materiałami

	Liczba odpowiedzi	Procent
brak odpowiednich materiałów (podręczników, ćwiczeń)	16	12
uciążliwe przygotowywanie się do lekcji – wyszukiwanie ciekawych materiałów, pomysłów na przeprowadzenie zajęć	106	85
inne, jakie?	4	3
łącznie	126	100

Źródło: Opracowanie własne

Jeśli chodzi o dostępność potrzebnych do pracy materiałów (tabela 6), zdecydowana większość respondentów wybrała stwierdzenie, że problemem było/jest uciążliwe przygotowywanie się do lekcji, tj. wyszukiwanie ciekawych materiałów i pomysłów na przeprowadzenie zajęć (85%). Dostępne w Polsce platformy e-learningowe są jeszcze dość proste i skąpe. Brak możliwości wcześniejszego zaznajomienia się z nimi, choćby w formie treningów w ramach zorganizowanego instytucjonalnego doskonalenia, zemścił się w okresie przymusowego i nagłego przejścia na tę metodę zajęć. W rezultacie wielu nauczycieli poczuło się zagubionymi i w atmosferze przymusu sytuacyjnego nie dawało sobie rady z tym problemem.

Część badanych (12%) zwróciła też uwagę na brak odpowiednich materiałów (podręczników, ćwiczeń), co nie dziwi, jako że zarówno podstawy programowe, jak i siatki godzin nie uwzględniały, choćby w minimalnym stopniu, wskazówek związanych z potencjalnym nauczaniem online. Jest to bez wątpienia ogromny minus tzw. reformy programowej wdrożonej w atmosferze pośpiechu i przymusu przy sporym oporze środowiska nauczycielskiego, wskazującego na braki tych dokumentów. O ile można wybaczyć brak postulatów w tym zakresie samego środowiska, o tyle nie można uznać, że politycy przygotowujący zmiany zdają się nie zauważać, że żyjemy w XXI wieku, i nie biorą pod uwagę zagrożeń związanych z funkcjonowaniem szkoły w niedookreślonej przyszłości. Warto podkreślić, że w niektórych środowiskach nauczycieli pracujących z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nauczanie online było wdrażane na zasadzie eksperymentu.

Tabela 7. Edukacja zdalna – wyzwania związane z organizacją pracy

	Liczba odpowiedzi	Procent
utrudnione dostosowanie się do nauczania online (platformy, oprogramowanie, aplikacje, dostosowanie metod pracy)	33	26
problemy z frekwencją uczniów na zajęciach	19	15
brak wsparcia ze strony rodzin uczniów	3	2
współpraca z rodzinami	14	11
brak odpowiednich warunków do pracy w domu	12	10
nadmierna czasochłonność	42	34
inne, jakie?	3	2
łącznie	126	100

Źródło: Opracowanie własne

W kwestiach związanych z organizacją pracy 1/3 respondentów zwracała uwagę na nadmierną czasochłonność całego przedsięwzięcia (34%), z kolei 1/4 wracała do omówionych wcześniej problemów z dostosowaniem się do nauczania online, czyli korzystania z platform, oprogramowania, aplikacji czy dostosowania metod pracy (46%). Jak więc można zauważyć, dominującym zagadnieniem (zwraca na to uwagę 60% badanych) było odnalezienie się przez samych nauczycieli w nowych okolicznościach. Zwracano też jednak uwagę na zagadnienia mniej artykułowane w „normalnym” trybie pracy z uczniami: problemy z frekwencją uczniów na zajęciach (15%), kłopoty we współpracy z rodzicami (11%) i – co w różnych opracowaniach ujmowane było w kategorii czasu pracy – brak odpowiednich warunków do nauki w domu (10%), przez co należy rozumieć raczej brak odpowiedniego sprzętu informatycznego, własnego „kąta” czy szybkiego łącza internetowego. Mimo iż nie to było jego przedmiotem, z badania ZNP wynika, że część nauczycieli zgłaszała brak rekompensaty finansowej ze strony państwa za dodatkowe koszty poniesione przez nich w związku ze zdalnym nauczaniem, spowodowane chociażby wymienionymi wyżej kwestiami.

Edukacja zdalna – wyzwania w zakresie edukacji nauczyciela

Analiza danych zebranych na podstawie pytań otwartych wykazała, że ponad 62% uczestników badania odpowiedziało na pytanie otwarte związane z głównymi wyzwaniami w edukacji nauczycieli. Odpowiedzi uczestników były w wielu przypadkach bardzo obszerne i wskazują na obawy respondentów co do kwestii poruszonych w badaniu. W wyniku analizy wyłoniono pięć głównych tematów dotyczących wyzwań edukacji nauczyciela: (i) wysokiej jakości kursy i szkolenia internetowe; (ii) szeroko zakrojone szkolenia obowiązkowe połączone ze stażami i warsztatami w szkole na temat rozwiązań w zakresie kształcenia na odległość; (iii) większe zasoby/wsparcie finansowe na rzecz rozwoju zawodowego nauczycieli; (iv) ośrodki szkolenia nauczycieli (należy zwrócić większą uwagę na jakość ich oferty edukacyjnej); (v) dobre przygotowanie i edukacja wszystkich osób, które zajmują się kształceniem i doskonaleniem zawodowym nauczycieli, w tym edukacja nauczycieli akademickich.

Ze względu na ograniczoną długość niniejszego artykułu wskażę pierwsze wyzwanie dotyczące wysokiej jakości kursów i szkoleń internetowych. Nauczyciele wypowiedzieli się na temat jakości ich kształcenia oraz możliwości dalszego rozwoju zawodowego. Dziękując swoimi przemyśleniami i kompetencjami, podkreślili, że pandemia COVID-19 i nauczanie w warunkach społecznego dystansu pokazują, jak ważna jest dbałość o jakość kształcenia nauczycieli i zapewnienie im – bez względu na to, jak duże mają doświadczenie – wysokiej jakości możliwości

doskonalenia zawodowego. Ma to szczególne znaczenie w obliczu faktu, że co piąty nauczyciel stwierdził, iż nie posiada wystarczających kompetencji potrzebnych do nauczania na odległość. Mimo iż polscy nauczyciele są przygotowywani już w trakcie studiów wyższych do pracy z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, każdy absolwent studiów wyższych powinien w zakresie specjalności nauczycielskiej nabywać kompetencje pomocne w skutecznym wykorzystywaniu technologii informacyjno-komunikacyjnej w realizacji zadań dydaktycznych na odległość. Z drugiej strony nauczyciele czynni mają możliwość rozwijania kompetencji cyfrowych i doskonalenia umiejętności związanych z korzystaniem z nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych poprzez udział w różnego rodzaju szkoleniach i działaniach doradczych.

Nauczanie na odległość w pierwszych miesiącach pandemii COVID-19 przy niewystarczającym przygotowaniu zawodowym było dla nauczycieli nie do przyjęcia. Badani wyrażali krytyczne opinie na temat obecnej sytuacji w polskich szkołach, w których każdy nauczyciel powinien mieć dobrze rozwinięte kompetencje informatyczne.

Wymieniając działania ich zdaniem niezbędne do poprawy edukacji nauczycieli, badani podkreślali, że z jednej strony należy podnieść jakość kształcenia oferowanego na uczelniach, a z drugiej – ułatwić dostęp do wszelkich kursów związanych z nauczaniem na odległość w ramach doskonalenia zawodowego i skoncentrować się nie tylko na rozwoju kompetencji cyfrowych nauczycieli i ich praktycznych umiejętności, ale w dużej mierze na dbaniu o ich rozwój osobisty i dobrostan w czasie kryzysu, a także o zdrowie uczniów i silniejsze z nimi relacje. Według badanych, i słusznie, szkoła nie jest wyłącznie po to, by realizować lekcje z danego przedmiotu. Jak napisała jedna z badanych, „szkoła powinna towarzyszyć uczniowi w tym trudnym czasie, być z nim w jego radościach i wspierać go w jego codziennych zmaganiach, bolączkach”. Inna osoba badana zwróciła uwagę, że „szkoła w tych warunkach przymusowej izolacji jest po to, by być jak najbliżej każdego dziecka i wspierać je w rozwijaniu ich umiejętności radzenia sobie z przeciwnościami losu, szkoła musi dać dziecku nadzieję!”

Wyniki badań pokazują, że edukacja nauczyciela powinna koncentrować się na:

- specyfice nauczania na odległość – jego blaskach i cieniach,
- zrozumieniu doświadczeń ucznia w uczeniu się na odległość,
- rozwijaniu sposobów komunikowania się z uczniami i budowania silnych relacji,
- sposobach dbałości o zdrowie, dobrostan i odporność uczniów i nauczycieli.

Jeśli chodzi o rozwój praktycznych umiejętności nauczycieli, uczestnicy badania podkreślili następujące kwestie:

- wykorzystanie ICT i narzędzi online w nauczaniu i uczeniu się,
- nauczanie hybrydowe,
- rozwój kompetencji miękkich,
- praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych,
- komunikacja z uczniem i jego rodzicami,
- skuteczne nauczanie,
- ocenianie.

Badani wyrażający swoje poglądy na temat kształcenia nauczycieli w kontekście sytuacji COVID-19 wskazywali na znaczenie „rozwijania umiejętności korzystania z ICT”. Stwierdzili, że „bez odpowiedniego przeszkolenia w zakresie korzystania z narzędzi do nauczania online nie jest możliwe prowadzenie skutecznej edukacji na odległość”. Wyrazili również pogląd, że nauczyciele „muszą być dobrzy w nauczaniu online i nauczaniu hybrydowym” i potrzebują wsparcia w „komunikacji z uczniami i ich rodzicami. Ich zdaniem efektywna edukacja na odległość „może być prowadzona tylko przy użyciu dobrych umiejętności praktycznych”. Szczególną uwagę należy zwrócić na uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Nauczyciele zaznaczyli, że muszą „umieć pracować na odległość z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych”. Jeden z uczestników badania podkreślił, że „jest to bardzo trudne zarówno dla nas, jak i dla tych uczniów i ich rodzin”.

Podsumowanie i wnioski

Zaprezentowane w niniejszym artykule wyniki badań koncentrowały się na problemie przygotowania nauczycieli do edukacji zdalnej, na ich warunkach pracy w czasie pandemii COVID-19 oraz wyzwaniach dotyczących samego nauczania zdalnego i edukacji nauczyciela. Badanie wykazało, że większość nauczycieli ma dostęp do wymaganego sprzętu i tradycyjnych zasobów edukacyjnych. Znaczna część nauczycieli nadal jednak potrzebuje środków niezbędnych do kształcenia na odległość. Większość badanych uważa, że jest odpowiednio przygotowana do pracy w nowych warunkach, ale przygotowanie to przypisuje głównie własnej pracy samokształceniowej. Nauczyciele wykazują potrzebę dodatkowych szkoleń, dobrej oferty w zakresie doskonalenia zawodowego związanego z pracą zdalną, właściwej organizacji pracy i wsparcia, gdy z dnia na dzień stają w obliczu tak radykalnej zmiany, jaką zafundowała im pandemia COVID-19.

Nie oczekują oni gotowych rozwiązań, na których często koncentrują się niektóre oficjalne platformy edukacyjne, ale ważne jest dla nich wsparcie organizacyjne, metodyczne, techniczne, a często i finansowe. Tymczasem wsparcie, którego oczekują nauczyciele, nie zawsze jest tożsame z tym, które realnie otrzymują, co w powiązaniu z faktem, że aż co drugi nauczyciel nie czuje się w pełni usatysfakcjonowany ze swojej pracy, a mniej więcej co szósty wskazał, że obawia się jej utraty w przyszłym roku, zmusza do postawienia w centrum uwagi problematyki wsparcia nauczyciela w jego pracy, edukacji i pokonywania trudności.

Obecna sytuacja związana z czasem pandemii COVID-19 wymaga ponownego przemyślenia kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli oraz wzmocnienia zawodu nauczyciela, na co zwraca się bardzo silną uwagę w Białej Księdze UNESCO *Save Our Future: Averting an Education Catastrophe for the World's Children* („Ocalmy naszą przyszłość: Zapobieganie katastrofie edukacyjnej dzieci na świecie”). Podniesienie jakości edukacji nauczycieli i ich pracy, wzmocnienie zawodu nauczyciela oraz wsparcie, które powinno być kierowane w stronę nauczycieli, to priorytetowe działania mające na celu wprowadzenie zmian w edukacji na świecie w ciągu najbliższych kilku miesięcy. Wysokiej jakości edukacja i profesjonalne wsparcie są niezbędne w poprawie warunków na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych uczniów, oferowaniu nauczania, które angażuje ucznia w proces uczenia się i stawia czoła wyzwaniom współczesności, odpowiadaniu na kryzysy i dynamizowaniu rozwoju szkoły, gdy ta staje wobec wielu wyzwań wynikających ze wzrostu zmienności i złożoności jej otoczenia. W pracy *Save Our Future: Averting an Education Catastrophe for the World's Children* podkreśla się, że dla zapewnienia ciągłości nauki uczniów poszczególne kraje świata muszą dbać o swoich nauczycieli i ich prawa do odpowiednich warunków pracy i godnego wynagrodzenia. Ze względu na masowe, często długotrwałe zamykanie szkół pandemia COVID-19 zwiększyła obawy o dochody i bezpieczeństwo pracy wielu nauczycieli, w szczególności tych pracujących w sektorze prywatnym i nauczycieli kontraktowych.

Abstrakt: W artykule ukazane są wyniki badania poświęconego problematyce wyzwań, wobec których stoją nauczanie zdalne i edukacja nauczycieli w Polsce. Zostało ono przeprowadzone za pomocą autorskiej ankiety internetowej wśród nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych w Polsce. Badanie dowiodło, że wciąż znaczna część nauczycieli potrzebuje środków niezbędnych do kształcenia na odległość. Nauczyciele wykazują potrzebę dodatkowego szkolenia i wsparcia, choć zdecydowana większość z nich intensywnie angażuje się w różne formy innowacyjnej pracy i samokształcenia. Wnioski wyprowadzone na podstawie wyników badań i rekomendacje dotyczące edukacji i zawodu nauczyciela mogą być pomocne w ich aplikacji do polityki oświatowej i praktyki edukacyjnej.

Słowa kluczowe: nauczanie zdalne, edukacja nauczyciela, wsparcie nauczyciela, COVID-19, Polska

Abstract: The article presents the results devoted to the issues of challenges faced by distance teaching and learning and teacher education in Poland. The research was conducted using an author's original Internet questionnaire among teachers of primary and secondary / high school in Poland. The research showed that a significant proportion of teachers still need the resources necessary for distance teaching and learning. Teachers show a need for additional training and support, although the vast majority of them are intensively involved in various forms of innovative work and self-education. Conclusions and recommendations concerning the education of the teacher and the teaching profession derived on the basis of the obtained research results may be helpful in their application to educational policy and educational practice.

Key words: distance teaching and learning, teacher's education, teacher's support, COVID-19, Poland

Bibliografia

- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. London–New York: Routledge.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches, 2nd edition*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- GUS (2019a). *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019*. Warszawa–Gdańsk: Główny Urząd Statystyczny i Urząd Statystyczny w Gdańsku.

- GUS (2019b). *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2018/2019*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- The International Teachers Task Force. *Response to the COVID-19 Outbreak – Call for Action on Teachers*, UNESCO 2020, <https://teachertaskforce.org/knowledge-hub/response-covid-19-outbreak-call-action-teachers-0> (dostęp: 15.08.2020).
- UIS (2019). *New methodology shows that 258 million children, adolescents and youth are out of school*. Fact Sheet No. 56. UNESCO. <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/new-methodology-shows-258-million-children-adolescents-and-youth-are-out-school.pdf> (dostęp: 5.11.2020).
- UIS (2020). *Out of school children and youth*. UNESCO. <http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth>”<http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth> (dostęp: 5.11.2020).
- UNESCO (2020). *Education: From Disruption to Recovery*. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (dostęp: 5.11.2020).
- UNICEF (2019). *A World Ready to Learn: Prioritizing Quality Early Childhood Education*. <https://www.unicef.org/media/57926/file/Aworld-ready-tolearn-advocacy-brief-2019.pdf> (dostęp: 5.11.2020).